

Pierre Emmanuel

esszéi elé

BENDE JÓZSEF

Született 1968-ban Székesfehérváron. Egyetemi tanulmányait Szegeden és Párizsban végezte. Jelenleg PhD-hallgató a JATE BTK Modern Magyar Irodalom Tanszékén. Simone Weil válogatott írásait tartalmazó fordításkötete *Szerencsétlenség és istenszeretet* címmel 1998-ban jelent meg a Vigilia kiadásában. Pierre Emmanuelre vonatkozó kutatásait a Faludi Ferenc Akadémia — a magyar jezsuiták ifjúsági- és felnőttképzési programja támogatja.

Pierre Emmanuel (1916–1984) a modern francia költészet egyik legjelentősebb alakja volt. Költőként a második világháború idején vált ismertté, amikor az Ellenállás híveként sorra publikálta az olvasók és kritikusok körében is egyaránt nagy feltűnést és elismerést keltő prófétikus hangvételű, keresztény ihletettségű köteteit. 1944-46-ban az Aragon szerkesztésében megjelenő *Étoiles* című lapnál dolgozott, azonban később fokozatosan eltávolodott a baloldali eszméktől. Az ötvenes évek végétől kezdve elkötelezett keresztényként aktív közéleti tevékenységet folytatott, így például a *Congrès pour la Liberté de la Culture* irodalmi igazgatója, s évekig a Francia, majd a Nemzetközi PEN-Club elnöke volt. Mintegy negyven kötetet publikált, amelyekkel számos francia és nemzetközi díjat nyert. A Francia Akadémia 1968-ban választotta tagjai közé. (Jegyezzük meg, hogy Pierre Emmanuel egyike volt azoknak a kevés számú francia költőknek, akik fontos szerepet vállaltak a magyar költészet franciaországi megismertetésében. Gara László közvetítésével számos általa fordított magyar költővel, így Pilinszky Jánossal, Nemes Nagy Ágnessel, Rónay Györggyel barátságot is kötött, akiket gyakran különféle ösztöndíjakkal segített utazásaik során, s nemegyszer a saját lakásán szállásolt el.)

Költészetének kezdeti szakaszát két alapvető költői kép uralja: Krisztus a sírban és Orpheusz az alvilágban.¹ Valójában mindkét központi szerepet játszó alak a költő alteregójaként értelmezhető, amelyek gyakran egymásra is vetülnek. Pierre Emmanuel — Pierre-Jean Jouve tanítványaként, akinek *Sueur de sang* (*Vérverejték*, 1933) című kötete döntő hatással volt rá — első verseiben az öntudat legmélyére szállt alá, a világ keletkezésének színhelyére, vagyis az őskáoszba. Az ifjú költő saját belső drámáját, személyes vívódásait fogalmazta meg a Biblia és a görög mitológia segítségével. Ugyanilyen meghatározó szerepet játszott későbbi kötetében Szodoma, majd Bábel története, amelyek újrafogalmazásával korunk legegésztőbb problémáira keresett választ.² A mitikus, szimbolikus látásmód, vagyis az emberi történelem nagy mítoszainak, a világvallások, mindenekelőtt a Biblia összimbólumainak felhasználása, a különféle mitikus képek gyakori alkalmazása mindvégig alapvetően meghatározta Emmanuel költészetét, amelyhez hozzájárult még a pszichoanalízis erőteljes hatásai is, különösen a szexualitás problematikája. Művészerete folytonos mítoszteremtés, kísérlet a világ szakadatlan keletkezésének ábrázolására, az embe-

¹ *Tombeau d'Orphée*, 1941.; *Le Poète et son Christ*, 1942.; *Le Poète fou*, 1944.

² *Sodome*, 1944.; *Babel*, 1951.

³Gazdag válogatást olvashatunk Pierre Emmanuel verseiből Szabó Ferenc: *Szavak forrása csend* (Róma, 1985) című műfordításkötetében, valamint: *Emmanuel önmagáról*. (Összeállította, fordította és a bevezető tanulmányt írta: Szabó Ferenc S.J.) Szent István Társulat, *Mai írók és gondolkodók — 6.*, Budapest, 1995.

⁴*XX Cantos*, 1942.;
Cantos, 1944.;
Chansons du dé à coudre, 1947.;
Évangélique, 1961.

⁵*Évangélique*, 1961.,
27-28. (Rónay György fordítása)

ri pszichében ható erők, valamint a Mindenség, a Lét megközelítésére, amelynek csúcspontja, egyben szintézise a költő halála előtt mindössze néhány nappal megjelent *Le Grand Oeuvre* (A Nagy Mű) című kozmológiája.³

A mitikus látásmód legfőbb kifejezési formája az erősen retorizált, grandiózus képekkel operáló írásmód. Azonban a már-már barokkos, hatalmas szimbólumokkal építkező versek mellett sokkal egyszerűbb formákkal is találkozunk költészetében. Már az első időszakából olvashatunk olyan köteteket, amelyekben redukáltabb formai megoldásokat alkalmaz, s ez a változatosság később is jellemző maradt.⁴ A meglepő formai sokszínűség nem is annyira a formaművész Emmanuelról tanúskodik, hanem sokkal inkább folytonos belső küzdelemről, amely döntően meghatározta költői magatartását és világlátását. Mert Pierre Emmanuel keresztény hite drámai hit, folytonos istenkeresés volt. Költészete híven tükrözi lelki vívódásait, azt a belső folyamatot, amely során a mitikus látásmód alapvető változásokon megy át: a keresztény misztérium, mindenekelőtt Krisztus alakja fokozatosan megtisztul a korábban jellemző mitikus kétértelműségektől. A kezdetben csak költészetben, költői módon megélt keresztény hit az évek során a költő életének és művészetének is valódi, éltető forrásává lesz. Ennek a belső küzdelemnek egy döntő szakaszát alkotják a hatvanas évek, amikor Pierre Emmanuel költőként elhallgatott, s közel egy évtizedig csak esszéket és tanulmányokat írt.

1961-ben Pierre Emmanuelt felkérte egy kiadó, hogy írjon előszót egy karácsonyi képeskönyvhöz. Az előszó végülis nem készült el, azonban a költő *Évangélique* (*Evangéliarium*) címmel publikált egy kötetet, amely a Biblia margójára írt rövid verseit tartalmazza. A kötet lelki fejlődésének, egyben költészetének is az egyik legfontosabb állomása: „ahogy napról-napra forgattam az Evangéliumot, mégha csak azért is, hogy témákat találjak benne, mindig egyvalakinek a nyomában voltam: találkoztam vele, látott engem, mellém szegődött, újra és újra meglátogatott. S a dolgok úgy hozták, hogy most már én is kerestem őt, én is szembenéztem vele, én is kérdéseket intéztem hozzá. Mint barát, és mint ellenség: a Farizeus, aki elvitatja őt a tanítványaitól. Dialógusunk — két hangra egy hangban — nem volt egyéb, mint állandó ismétlése ennek a kérdésnek: Ki vagy te? Ki vagyok én?”⁵ 1963-ben még kiadta *La nouvelle naissance* (*Az új születés*) című kötetét, amely sok tekintetben a korábbi folytatása, azonban utána költőként évekig hallgatott, s újabb verseskötete csak 1970-ben jelent meg *Jacob* címmel. Időközben számot vetett egész pályafutásával: 1966-ban antológiát állított össze addig írt verseiből, ahol fegyelmen kívül hagyva az időrendet, mintegy fejlődési ciklusokba rendezte legfontosabbnak tekintett verseit (érdemes felidézni a cikluscímeket: Orpheusz, Szodoma, Babel, Krisztus, Beszéd, Csend), s egy hosszú bevezetőben elemezte költészetének belső változása-

⁶*Ligne de faite*, 1966.
— Az előszó: *Le fragment, le chantier, la ruine*.

⁷*Poésie Raison ardente*, 1947.

⁸*Qui est cet homme?*, 1947.; *L'Ouvrier de la onzième heure*, 1954.
Azonos kötetben: *Autobiographies*, 1970.

it, költői elhallgatásának okait, valamint megpróbálta felvázolni egy eljövendő költészet eszményét.⁶ Mindezzel párhuzamosan sorra jelentek meg esszékötetei: *Le goût de l'Un* (Az Egy érzéke, 1963), *La face humaine* (Az emberi arc, 1965), *Le monde est intérieure* (A világ belül van, 1967), *Choses dites* (Elmondott dolgok, 1970).

Pierre Emmanuel „esszéíró korszaka” nem előzmény nélküli. Már a negyvenes években fontos esszétet, illetve kritikákat közölt, 1947-ben pedig önálló kötetben publikálta a költészetre vonatkozó tanulmányait.⁷ Két korábbi önéletrajzi könyvében sem életének eseményeit vette számba anekdotikus módon, hanem belső lelki fejlődését próbálta rekonstruálni számos nagyobb lélegzetű, általánosabb érvényű eszme-futtatással tarkítva.⁸ Azonban míg korábban kritikai írásai, esszéi mintegy kiegészítették költészetét, a hatvanas években írói munkásságának egy olyan szakaszába lépett, amikor esztétikájának legalapvetőbb problémáit, a költészetében rejlő ellentmondásokat, mindenekelőtt költészet és vallás viszonyát kizárólag tanulmányokban próbálta tisztázni.

A hatvanas években született esszéi és a különböző nemzetközi találkozók elhangzott előadásai társadalmi, vallási és poétikai kérdéseket egyaránt érintenek. Ám a központi problematika — láthatóan költészet és vallás, a költői szó és az isteni Ige — viszonylata. Ezek kiéleződő ellentéte egyben Emmanuel költői elhallgatásának is minden bizonnyal a legfőbb oka volt. Írásaiban költészet és imádság, esztétikai és misztikus élmény hasonlóságáról elmélkedve határozottan szembefordul a költészet hamis spiritualizálásának, a költészet valláspótlékként, vallásos tapasztalásként való felfogásának elvével: a költői szó csak megközelítése az isteni Igének, a Létnak, de akadály is lehet a találkozásnak, a végső feloldódásnak, ha önmagába zárul, ha nem mutat túl önmagán. Ugyanakkor elégtelennek érzi a keresztény szellemiségű művészetnek azt a felfogását is, amely nem vet számot a modern kor spirituális helyzetével, a modern kori ateizmussal, hanem még mindig egy éltető keresztény közösségben gondolkodik (általában Patrice de la Tour du Pin és Lanza del Vasto nevét említi példaként). Az általa felvázolt költészeteszmény, amely „belülről” s nem feltétlenül tematikusan keresztény, kész a költészet „feláldozására”, másrészt átéli a modern kori ateizmust is, vállalja korunk lelki éhségét.

Esztétikájának egyik legfontosabb eleme a szóról alkotott felfogása. A költői szóról folytatott minden keresztény szellemiségű elmélkedésnek János evangéliumának első soraira kell hivatkoznia: „Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige.” Az isteni Ige megtestesülése az a döntő momentum, amely megteremti az emberi beszéd valódi dimenzióját és méltóságát. A beszéd kegyelem, az Igéből származik, azt tükrözi, s az ember általa kapcsolódik a világhoz és a Léthez. A szó a szeretet dimenziója, ember és ember, ember és Isten találkozóhelye, ezáltal meg-

szentelődésünk tere. Márpedig a költészet a szó, az emberi beszéd *par excellence* művészete. Ezért vallja Pierre Emmanuel, hogy a költő a beszéd őrzője és szolgája, legfőbb feladata a szavak tisztelete, a Beszéd és Lét egységének, folytonosságának megőrzése, illetve visszaállítása. Hiszen modern korunkban a szavak elveszítették valódi jelentésüket, mintegy kiürültek, már nem utalnak a végső jelentésre (sens), arra a végső forrásra, amelyből erednek (éppen ezen alapul a fogyasztói társadalomra irányuló kritikája, amely megölte az emberi kommunikációt). A költő legfőbb feladata, hogy visszaállítsa eredeti méltóságába az emberi beszédet, ezért kell — mintegy magára vállalva korunk spirituális némaságát — újratanulnia, újjáélesztenie legalapvetőbb szavainkat, mindenekelőtt a közhelyeket (*lieu commun* — „közös hely”). Mindez nagyfokú aszkézist követel tőle spirituális és poétikai szinten egyaránt: figyelmet, a szavak szeretetét és tiszteletét, olyan belső csendet, amelyből a valódi, imádsággá alakuló költői szó fakadhat. Végső fokon a költészet feláldozását követeli meg, hiszen a beszéd, így a költői szó kiteljesedése sem egyéb, mint integráldása, feloldódása az isteni Igében.

Pierre Emmanuel életművében a költészetről folytatott elmélkedés 1970 után is fontos szerepet játszott. Később is figyelemre méltó eszmefuttatásokat publikált, például élete utolsó éveiben a *France Catholique* című hetilap munkatársaként hétről hétre közölte cikkeit. Azonban írói munkásságának újabb szakaszában az esszéírás háttérbe szorult, s ismét a költészet vette át a vezető szerepet. Ugyanakkor újabb verseiben még a hatvanas évek meditív korszaka után is tovább éltek azok a feszítő kérdések, amelyeket esszéiben megfogalmazott. Versei később is folytonos belső megosztottságot, fájdalmas istenkeresést tükröznek (jól szimbolizálja ezt már címével is az 1970-ben megjelent kötete: *Jacob*). Mégis azt mondhatjuk, hogy utolsó köteteiben — a néhol érezhető verbalizmuson túl — Pierre Emmanuelnek sikerült felmutatnia egy olyan keresztény szellemiségű költészeteszményt, amely a Beszéd—Szeretet—Lét hármásának egységén alapul, egyaránt figyel a másikra és az Abszolút Másikra, örök kortársunkra, a megtestesült Igére, s arról tanúskodik, hogy a valódi költészet a figyelem és a csend költészete, végső fokán imádság.